

Josep Maria ALOY
Periodista i crític literari

La literatura infantil i juvenil catalana al final del segle XX

En el camp de la literatura infantil i juvenil de casa nostra estem tan habituats a mirar enrere que, sense adonar-nos-en, ens hem plantat ja a les portes del 2000. Sembla que era ahir que sortíem de les grisors del franquisme i començàvem a remuntar allò que els historiadors han batejat amb el nom tan encertat de «la represa» i ja han passat gairebé quaranta anys. Als quaranta anys, si se'm permet el paral·lelisme, una persona ja acostuma a ser madura. Però que una persona sigui madura als quaranta no vol dir que ho pugui ser tota la literatura d'un país. O potser sí?

Abans de continuar, però, he de confessar que la meva gosadia de parlar d'un tema tan complex com aquest no s'ha de confondre amb una manca de modèstia ni amb una falsa pretensió de ser un setciències. Simplement, he acceptat la invitació de reflexionar sobre un tema apassionant malgrat que excessivament confús i paradoxal, com és el de la literatura per a nois i noies als Països Catalans, escrita òbviament en català. Des de la meva posició més de crític que no de res més, o més d'observador i de lector que no altra cosa, m'ha agradat des de sempre estar atent a l'evolució i creixement d'aquesta criatura, amb una data de naixement imprecisa però que jo situaria a l'any 1960 i, per tant, tal com he dit, pròximament en complirà quaranta. I quaranta anys ja comencen a ser molts, crec, per

haver pogut observar coses i, sobretot, poder-les rumiar avui en veu alta.

Dic que tot va començar el 1960 —és una opinió perfectament discutible— perquè com a estudiós de la vida i l'obra de Josep Vallverdú —el veterà de la nostra literatura infantil i juvenil— sempre he cregut que la seva primera novel·la juvenil, *El venedor de peixos*, publicada per Arimany el 1960, marcava, per les seves característiques, l'inici d'una nova etapa en el camp del llibre per a joves, ja que era —i és, encara— una novel·la que plantejava temes i conflictes nous, amb uns protagonistes dotats d'una nova empena, d'una nova mentalitat, i amb un renovat afany d'aventures; unes aventures que tindrien ràpidament continuïtat per part del mateix Vallverdú a *Trampa sota les aigües* (Estela, 1965) i també per part d'un reduït grup d'escriptors que ja començaven a bellugar-se feia dies en el terreny cultural i, per què no?— patriòtic: Joaquim Carbó amb *La casa sota la sorra* (Estela, 1966), Sebastià Estradé amb *Més enllà no hi ha fronteres* (Estela, 1966), Sebastià Sorribas amb *El zoo d'en Pitus* (La Galera, 1966) i Pere Verdaguer amb *El cronòbil* (Edicions 62, 1966). L'any següent, el 1967, s'hi afegirien Angels Garriga, Maria Novell, Robert Saladrigas i Emili Teixidor. Semblava talment com si la novel·la de Vallverdú hagués disparat el tret de sortida, arrencant així, d'una manera lenta però vigorosa, la que més tard

esdevindria una de les etapes més creatives i esplèndides de la literatura al nostre país.

Mentrestant, apareixia el primer número de la revista *Cavall Fort* (1961), naixia Edicions 62 (1962) i també Edicions de La Galera (1963), que institueixen el mateix any els premis de narracions per a gent jove Josep Maria Folch i Torres i el Joaquim Ruyra. És conegut de tots l'excel·lent estudi de Teresa Rovira «La literatura infantil i juvenil», apèndix a *Història de la literatura Catalana* (Riquer/Comas/Molas) volum 11, Barcelona: Ed. Ariel, 1988 (pàg. 421-471). Una excel·lent lliçó d'història, deia, d'obligada referència per a tots els qui hem volgut conèixer quina era l'atmosfera que es respirava en aquella època. Més tard han anat apareixent nous estudis i hem pogut escoltar també la veu dels mateixos protagonistes. Així és, per exemple, com recorda Josep Vallverdú, aquells temps: «...el mercat del llibre infantil, llavors, era pobre, i la censura duríssima. Hem de pensar, des de la perspectiva que dona més d'una vintena d'anys —ara ja quaranta— que no hi havia escola, ni tan sols campanya «Català a l'escola», que existia l'obligació de dur els llibres a censura i que només havien estat autoritzades versions de la Bíblia, llegendes, contes, faules, etc. que les editorials havien anat arrencant amb esforç al drac de la censura» (*Indíbil i la boira*. Destino, 1983, pàg. 145).

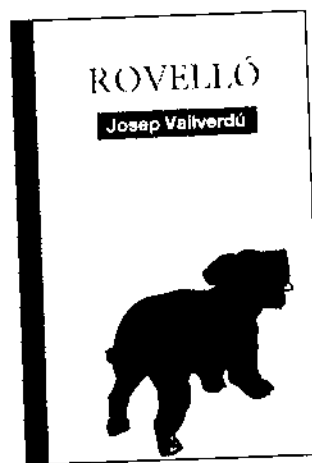
La llista cada cop més nombrosa, sobretot pel que fa a escriptors i editors, no ha parat ja de créixer des de llavors. Si l'any 1960 només hi va haver un escriptor que va escriure una novel·la, l'any 1970 ja foren deu els escriptors i vint-i-tres les novel·les. El 1980 el nombre d'escriptors ja era de quaranta-un i el de novel·les 112. El 1990 la xifra d'escriptors s'havia enfilat ja als cent quaranta-quatre, amb un total de mig miler de novel·les. Aquella criatura, doncs, que naixia l'any 60 i que fou festejada i seduïda per molts, ha crescut i s'ha fet gran de tal manera que és molt difícil avui valorar-ne l'abast, destacar-ne les característiques i analitzar-ne les tendències.

Podem considerar-la, però, una literatura adulta?

Aquesta és una pregunta que va intentar respondre Teresa Duran —una de les persones més enteses en literatura infantil i juvenil de tots els temps— en un article a la revista *Serra d'Or* (octubre de 1996). Però... com es pot saber si una literatura és adulta? O com es pot saber si una literatura té bona salut i és una literatura normalitzada? Per la quantitat d'autors i d'obres publicades? Per la qualitat d'aquests autors i d'aquestes obres? Probablement. Però no tan sols per això.

Una literatura té bona salut quan disposa d'uns bons espais per a la crítica en els mitjans de comunicació. I també quan té uns mecanismes de difusió fàcils i atractius. Quan és llegida per un bon coixí de lectors per pur plaer lúdic i no per obligació. Quan disposa d'obres d'assaig que n'estudien aspectes globals o parcials. Quan sap mantenir un equilibri en les seves diverses modalitats: narrativa, poesia, teatre... i en els diversos gèneres. Quan no és considerada una literatura de segona categoria. Quan la seva presència no provoca al·lèrgies ni rebutjos dins una societat cada vegada més atreta per altres entreteniments més efimers, sorollosos i exagerats...

Però, anem per parts. Deia que, certament, un símptoma de bona salut és la necessitat d'una generosa oferta d'autors i de títols, i aquesta circumstància, com acabem de veure, durant els últims quaranta anys, ve donada amb escreix. La literatura infantil i juvenil ha esdevingut, ja ho he dit, una joguina atractiva que ha anat provocant que, de mica en mica però sense perdre el temps, i atrets pels cada vegada més exquisits guanys, anés augmentant la parròquia d'escriptors, alguns amb ben poques manies, que s'enfilaven al carro d'una activitat tan atractiva com aparentment simple i per a la qual tothom semblava que estava suficientment preparat. Ja sabem que amb els petits sembla que tot s'hi valgui, sobretot si la manca de crítica permet donar moltes vegades gat per llebre encara que sigui amb l'excusa de crear lectors i, per tant, d'exercir una funció enormement pedagògica i exemplar.

Amb aquests arguments i a través d'una creixent inèrcia aclaparadora, els autors han anat publicant, algun de forma desmesurada, en totes i cada una de les editorials existents, com si es tractés d'una mena de cursa descontrolada; alhora que les editorials, per la seva banda, han anat perseguint els autors fins a aconseguir algun dels seus originals. S'ha perdut —tot sigui dit de passada— aquell concepte «d'autor de la casa» amb el consegüent resultat, palpable d'una hora lluny, de convertir una tasca rica i laboriosa —tot el treball de correcció i d'elaboració conjunta entre editor i escriptor— en una negoci fred, fins i tot desprietat, mancat de comunicació directa i fluïda, en què allò que menys ha prevalgut ha estat l'obra literària com a aportació cultural i lúdica destinada als joves lectors.

No sé si podem qualificar d'adulta una literatura que no ha tingut la precaució de mantenir tothora un rigor i una qualitat literària prou digna. No sé tampoc si és adulta una literatura tan desequilibrada que gairebé no ha dedicat un espai regular a la poesia ni tampoc al teatre. «I una literatura sense poesia —diu Teresa Duran— no és una literatura de ple dret». No sé si es pot considerar adulta una literatura que ha seguit, sense ordre ni concert, els dictats de les modes a cada moment, claudicant davant les seves exigències i fent tota classe de concessions a la facilitat al·legant els arguments més simplistes i pobres.

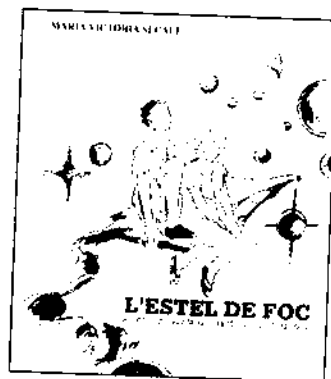
S'imposa la necessitat urgent de mirar de pouar entre tot aquest reguitzell de llibres publicats i seleccionar aquells que s'han destacat per la seva singularitat, pel seu interès, per la seva qualitat literària i per la seva capacitat d'emocionar el lector. Perquè han existit —i existeixen— autors que han fet una aportació digna a la història de la literatura. Autors que —alguns amb una trajectòria més que suficient— poden considerar-se ja clàssics. Molts han vist premiada i reconeguda a bastament aquesta dedicació honesta i incondicional als seus lectors. Deixeu-me dir algun nom, malgrat que ja sé que això és perillós. Però no em puc resistir de parlar, en aquest punt, de la coherència d'escriptors com Josep Vallverdú, autor d'una obra sòlida de més de quatre mil pàgines, d'una notable qualitat literària. Ja he dit abans que la seva novel·la *El*

venedor de peixos (1960) fou la primera d'encetar, al meu entendre i malgrat les dificultats de l'època, el camí pedregós que ens aniria portant cap a la tan esperada normalització. Però, a part d'*El venedor de peixos*, Vallverdú és autor d'algun veritable *best-seller* infantil com *Rovelló* —qui no l'ha llegit, encara?— I qui no s'ha deixat seduir per les aventures de *Mir, l'esquirol* o d'*Un cavall contra Roma?* Vallverdú ha anat esdevenint, al llarg d'aquests anys, una figura de referència imprescindible dins la història de la literatura infantil i juvenil. No és estrany, doncs, que La Galera decidís fa quatre anys crear i publicar l'obra completa Infantil i juvenil d'aquest autor, en quinze volums de presentació elegant i luxosa.

També ha adquirit un notable prestigi entre els lectors joves l'escriptor Gabriel Janer Manila, l'autor mallorquí per excel·lència que, amb paraules de Miquel Rayó, un altre mallorquí, «ha esdevingut un element essencial en el procés que ha viscut la producció literària per a infants i joves a les illes». L'obra de Janer Manila, exquisida, sensible i poètica ha aportat a la literatura —a la literatura en majúscules!— un toc de distinció i de delicadesa indescriptibles. Per això tampoc no ens ha d'estranyar que La Galera s'hagi proposat també publicar, a partir d'aquest any, l'obra completa infantil i juvenil d'aquest autor.

La nostra literatura per a joves ha comptat també amb una autor sòlid, Josep Albanell, sovint amagat darrere el pseudònim de Joles Sennell, que ha sabut fer, com ningú, de les lletres pura fantasia i de les paraules, màgia total. Algunes de les seves obres, com *La guia fantàstica* (1976), van esdevenir un important revulsiu dins el món de la literatura, quan aquesta seguia precisament una tendència més aviat realista i moralista, molt pròpia de l'època. Albanell va gosar trencar els esquemes i va introduir una nova línia que sorprengué tothom per la seva innovació i originalitat. La seva obra, gairebé en solitari, ha estat d'una importància cabdal.

Emili Teixidor, Joaquim Carbó, Sebastià Sorribas, Oriol Vergés, Miquel Obiols, Maite Carranza, M. Angels Gardella, Antoni Garcia Llorca... entre d'altres, han sabut fer literatura de la bona, amb ofici i qualitat. O amb

sensibilitat, com l'obra poètica de Miquel Desclot, o amb un compromís social de defensa del medi ambient i dels dèbils, com la de Miquel Rayó i Enric Larreula, o amb la solidesa d'una Maria Barbal o d'un Pep Coll... per citar-ne només uns quants.

Al costat, però, d'aquests autors i de les seves obres, hem observat decebuts l'existència de tota una altra literatura, caracteritzada per unes actituds d'incoherència, d'oportunisme, de frivolitat —fins i tot— i de poc rigor en els resultats. Una altra literatura que ha semblat, sobretot l'àmbit escolar, d'obres senzilles, gairebé prefabricades, amb escandaloses concessions a la facilitat sobretot pel que fa al nivell de vocabulari i als missatges esnobistes i banals. Una literatura que ha ofert —i està oferint— obres d'una dubtosa originalitat que, en definitiva, no han servit per gran cosa més que per empobrir les lectures dels nostres joves sense que els responsables d'aquesta vacuïtat —escriptors i editors— en sentin cap mena de remordiment. Algunes novel·les són plenes de l'anomenat «realisme crític» —algú sap què vol dir, exactament?— o de l'encara més estranya i estrambòtica «psicoliteratura», per no dir de les típiques i tòpiques aventures d'estiu d'una colla de nois i noies, mancats d'iniciatives i de creativitat i que es mouen a la babalà fent i desfent sobre la marxa tot un rosari de ruqueries totalment indigeribles pel sofert lector.

I topem amb l'escola!

Ens cal parlar dels lectors. Ells són, en definitiva, els promotors, sense saber-ho, de tot aquest ball de bastons. Els promotors i les víctimes, ahora. Per tant, parlem dels lectors! Però de quins lectors? Els qui llegeixen lliurement allò que volen i en gaudeixen o bé els qui mal·llegeixen, o fan veure que llegeixen una obra que a l'escola els han obligat a comprar, amb la intenció després de fer-ne no sé quants treballs i comentaris?

Per tant, potser de qui hem de parlar és de l'escola que és qui té la funció i la responsabilitat d'ensenyar a llegir i, com a conseqüència d'això, té la funció i la responsabilitat, per tant, de crear lectors. Com crea lectors l'escola és

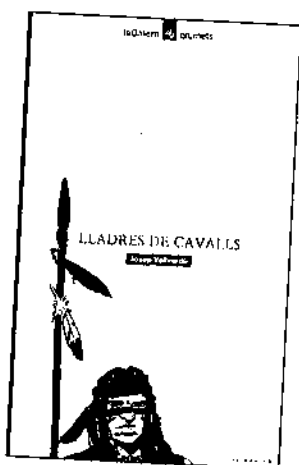
un interrogant difícil de respondre. Ningú no dubta que la influència de l'escola ha estat decisiva per posar en contacte els joves i els llibres, però això no vol dir necessàriament crear lectors. Molt sovint oblidem que el lector es fa; no s'hi neix, lector. Això ho ignoren molts pares i ho oblidem molts mestres. Si un nen no ha après des de molt petit a escoltar una història, o a imaginar entre les frases allò que es diu i allò que no es diu; a viure emocions tot identificant-se amb els herois, quan es convertirà en lector, si és que arriba a fer-se'n, només trobarà en la lectura una successió freda de paraules, sense encís. No haurà après a entrar en la màgia del relat.

Molts pocs professionals de l'ensenyament són lectors apassionats o narradors sensibles o animadors entusiasmats. Els professionals de l'ensenyament encara perden massa temps plantejant-se si cal fer llegir obligatòriament, si s'han de demanar fitxes i resums i comentaris després de cada lectura.. L'escola gasta moltes energies a fer llegir però no a crear lectors. Quan els nois i noies deixen l'escola, molt sovint deixen la lectura. Perquè han après, i l'escola els ha ensenyat, que la lectura és una activitat escolar i obligatòria.

El problema que avui té l'escola és que ha d'assumir responsabilitats que haurien hagut d'assumir abans altres professionals de l'educació, per exemple, i abans que ningú, els pares. En un món dominat per la cultura desmesurada de les imatges i per la cultura desorbitada del soroll, s'ha perdut una bona part de l'espai per a la comunicació tranquil·la i serena dins la família. Molts pares han delegat de forma alarmant les seves funcions a l'escola i refusen d'implícitament-se directament en les seves tasques educatives

Crítica literària i mitjans de comunicació

Una literatura amb bona salut és aquella que disposa d'una crítica objectiva i responsable. Però parlar de la crítica vol dir parlar dels mitjans de comunicació que són, en definitiva, els qui acullen o haurien d'acollir aquesta crítica. I probablement hi hagi un altre element calvancant entre la crítica i els espais dels mitjans de comunicació que

és la pretesa convicció per part de la immensa majoria d'aquesta societat que la literatura infantil i juvenil és una cosa secundària, de relativa importància i que no mereix l'atenció que alguns s'esforcen a donar-li. Així de clar.

El crític **Francesc Boada** creu que la nostra literatura infantil i juvenil, si hem de jutjar per la producció editorial present, pot arribar a ser normal algun dia; però si hem de jutjar per les crítiques i la cobertura del seu espai, de moment hem de dir que no. Perquè senzillament, no hi ha, ni amb prou feines, crítica del llibre infantil i juvenil català, o en català. Una de les principals raons, sens dubte, és fàcil d'entendre: els espais que cedeixen els mitjans de comunicació escrits són, en general, irrisoris. Si la literatura per a joves s'hagués de refiar de la *sensibilitat* dels mitjans de comunicació, faria temps que hauria deixat d'existir. La consideració que tenen de la literatura per a joves els mitjans de comunicació no és excessivament estimulant.

Moltes vegades no és tant un problema del diari com de la persona responsable de les pàgines culturals. Un exemple: el diari *Regió-7* de Manresa canvià el responsable de Cultura, aviat farà quatre anys, i amb la incorporació del nou responsable, el diari no ha parlat més de llibre infantil i juvenil. Abans del canvi de responsable hi havia una generós espai setmanal per parlar del tema. El diari ha continuat publicant, això sí, amplis monogràfics sobre moda, motor, esports i roba interior...i, no cal dir que amb generoses il·lustracions. Però ni una referència més al llibre per a joves!

Els diaris han de parlar, òbviament, de motor, d'esports i, probablement, de roba interior, però també han de parlar de literatura infantil i juvenil perquè els ciutadans tenen dret a estar informats i escatimar aquesta informació no afavoreix ni facilita l'accés d'aquests ciutadans a la cultura. Els mitjans de comunicació han de saber que els nois i les noies d'avui, a qui ells dediquen tan poc espai i interès, són els seus futurs lectors i que, si no han crescut amb un hàbit consolidat i especialment favorable a la lectura, quan siguin adults *passaran olímpicament* també de qualsevol paper que tingui la gosadia de portar lletra impresa, es digui llibre o es digui diari.

I, l'assagística, finalment.

Voldria, abans d'acabar, fer esment d'un element prou important també per a la bona salut d'una literatura. Em refereixo als treballs, estudis, tesines i altres anàlisis sobre qualsevol aspecte de la literatura infantil i juvenil. Durant molt temps l'assaig, com a element de reflexió i com a font de coneixement, ha tingut una presència ben esquifida en el camp del llibre infantil i juvenil. Però és durant els cinc últims anys quan la publicació de llibres sobre literatura infantil i juvenil s'anima i adopta un aire de normalització bastant positiu.

M'hauria agradat haver pogut tenir més espai per comentar una mica aquesta munió de treballs que, com diu **Ramon Bassa**, demostra d'entrada allò que alguns no reconeixien de cap de les maneres: que la literatura infantil i juvenil és susceptible d'estudi. Malgrat tot, calen més estudis, més biografies, més crítiques, més literatura sobre literatura infantil i juvenil. No n'hi ha prou, encara, per poder tractar definitivament de Literatura, amb majúscules, de literatura normalitzada, la literatura infantil i juvenil d'aquest país.

Potscr per això, **Teresa Duran** responia a aquella pregunta de «La literatura infantil no serà mai adulta?», amb aquestes paraules: «Mancada d'anàlisi, mancada de crítica, mancada d'informació divulgativa i d'assagística, mancada fins i tot d'aquells lèxics específics que delimitarien i orientarien amb precisió les riques modalitats que presenta, la literatura infantil campa per les seves, a la bona de Déu, en un territori que s'assembla molt a una república independent o a un gueto que es retroalimenta a si mateix tenint com a únic cordó umbilical per a relligar-lo a la societat Missenyora l'Escola... Tot plegat —acaba dient la **Teresa Duran**— permet percebre un menfotisme públic que algun dia la nostra cultura pagarà car, si vol assemblar-se a allò que succeeix Nord enllà, on una obra escrita per a infants o adolescents no equival pas, exactament i literàriament, a ser una obra tan petita i beneitona que no pot sortir de casa sola». ♦

Febrer de 1999

